

**Pisarze w propagandzie faszystowskich Włoch
na przykładzie *Scrittori di Roma* (1938) Francesca Saporiego**

Wydane w Rzymie 21 kwietnia 1938 r.¹, liczące ponad 1110 stron, opracowanie *Scrittori di Roma* (*Pisarze Rzymu*), zredagował Francesco Saporì (1890–1964), którego dzieło życia nie stało się jak dotąd przedmiotem szerszego zainteresowania w polskich badaniach. W kluczowych pracach naukowych² poświęconych włoskiej literaturze brak choćby wzmianki o tym, jakże aktywnym, działaczu z okresu „czarnego dwudziestolecia”. Saporiemu niewiele uwagi poświęcono również we Włoszech – tak jak wielu innych „faszystowskich” twórców został on zapomniany po wojnie³.

Redaktor omawianej tu pracy był człowiekiem o wielu zainteresowaniach – pisarzem, poetą, dziennikarzem, krytykiem sztuki, organizatorem wystaw. Uczestniczył także czynnie w pierwszej wojnie światowej, czego ślady pozostawił w powieści *La trincea* (1917). W 1930 r. natomiast, razem z poetą Corrado Govonim, założył poświęcony poezji i sztuce miesięcznik „La bordata”, na łamach którego drukował m.in. Filippo Tommaso Marinetti. Lecz Saporì zasłynął przede wszystkim tym, iż zredagował wiele publikacji o charakterze patriotycznym. Żarliwie propagował idee faszyzmu w sztandarowych pozycjach: *L'arte e Duce* (*Sztuka i Duce*, 1932), *Il fascismo e l'arte* (*Faszyzm i sztuka*, 1934), *Il Duce nel mondo* (*Duce na świecie*, 1938). W *Scrittori...* Giuseppe Urbani, wyróżnił go wśród pisarzy, którzy: *Okazali się szczególnie wrażliwi na rzeczywistość stworzoną przez Faszyzm*. To właśnie Saporì został wymieniony jako pierwszy z nich, a jego powieści jako te, w których opisana została generacja: *Zahartowana przez rewolucję i wojnę*⁴.

Jako funkcjonariusz reżimu, Saporì zajmował liczne stanowiska w dziedzinie sztuki i kultury, także na włoskich uniwersytetach. Był również dyrektorem *Gallerie di Roma*. W 1927 r. został natomiast mianowany sekretarzem (*segretario*) Faszystowskiego Rzymskie-

¹ *Scrittori di Roma*, a cura di F. Saporì, Roma 1938. W pierwszym wydaniu, z którego korzystałam, pojawia się adnotacja, że liczyło ono wówczas pięć tysięcy egzemplarzy.

² Mam tu na myśli: *Historię literatury włoskiej XX wieku* Joanny Ugniewskiej (1985), *Historię literatury włoskiej* Józefa Heisteina (1987), *Historię literatury włoskiej XX wieku* pod redakcją Joanny Ugniewskiej (2001), *Historię literatury włoskiej* pod redakcją Piotra Salwy (2002), *Historię literatury włoskiej* Krzysztofa Żaboklickiego (2008). Także w *Małym słowniku pisarzy włoskich* (1969) brak hasła poświęconego Saporiemu (szczegółowe dane bibliograficzne wymienionych tu pozycji zamieszczam w spisie wykorzystanej w artykule literatury).

³ Zob. R. Sciamannini, *Bibliografia di Francesco Saporì*, Roma 1968.

⁴ G. Urbano, *Il Romanzo*, [w:] *Scrittori di Roma*, op. cit., s. 234–235.

go Syndykatu Autorów i Pisarzy (*Sindacato Fascista Romano degli Autori e Scrittori*) – pod którego auspicjami wydrukowano *Scrittori di Roma*. Saponi był oczywiście głównym inicjatorem tej publikacji, czego potwierdzenie odnajdujemy w dokumentach włoskiego Ministerstwa Kultury Ludowej (*Ministero della Cultura Popolare – Minculpop*). Z dokumentów tych wynika, iż pisarz w latach 30. oraz na początku lat 40. otrzymywał liczne dotacje (od kilku do nawet kilkunastu tysięcy lirów jednorazowo) na organizację wystaw, wyjazdy, wydawanie swoich książek⁵. Dzięki spisowi *Sovvenzioni concesse al Sindacato Interprovinciale Romano Autori e Scrittori* z 2 października 1939 r. dowiadujemy się o dotacjach przyznanych na działalność Rzymskiego Syndykatu Pisarzy⁶. Ale, co znamienne, *duce* wspierał Syndykat także w latach wcześniejszych⁷.

Jedną z wielu otrzymanych przez organizację Saporiego dotacji była efektem prośby z 5 listopada 1938 r., skierowanej do Ministra Kultury Ludowej, zaufanego współpracownika Mussoliniego, Dina Alfieriego (1886–1966). Sekretarz Syndykatu tak pisał o działalności i potrzebach związku: *Nasz budżet na rok 1938-XVI przewiduje wydatek w wysokości 17 323,40 lirów. Powolne zbieranie składek związkowych (...), a z drugiej strony liczne inicjatywy organizowane przez nasz Syndykat, sprawiają, że konieczne i pilne staje się jeszcze dwa razy większe wsparcie, możliwe dzięki wspaniałomyślności Waszej Ekscelencji. Mamy zatem zaszczyt prosić o przyznanie na bieżący rok sumy dziesięciu tysięcy lirów, co pozwoli nam pokryć niezbędne wydatki oraz da możliwość godnego funkcjonowania Syndykatu, który posiada przywilej pochwalenia się, że jako pierwszy dołączył do niego Duce*⁸. Z Alfierim Saponi wymieniał liczną korespondencję. 8 stycznia 1938 r., powołując się na złożone mu wcześniej ustne obietnice, pytał o dotację w wysokości 5 000 lirów, na wydanie publikacji *Scrittori di Roma*⁹. Prośbę rozpatrzono pozytywnie, o czym czytamy w mającym nieoficjalny charakter liście Alfieriego z 13 stycznia 1938 r., który zresztą minister rozpoczyna zwrotem: „Drogi Saponi”. Pisarz otrzymuje potwierdzenie przyznania dotacji: *Kwota zostanie przekazana Państwu, gdy tylko zostaną speł-*

⁵ Kalkulacja otrzymanych przez Saporiego dotacji: 1935 r. – 2 000 lirów, 1939 r. – 15 000 lirów, 1940 r. – 23 000 lirów (Archivio Centrale dello Stato di Roma (dalej: ACS), Ministero della Cultura Popolare (dalej: Minculpop), Gabinetto, Archivio Generale – Sovvenzioni, busta 217, fascicolo 1559 – *Saponi Francesco*, k. 32).

⁶ ACS, Minculpop, Gabinetto, Archivio Generale – Sovvenzioni, b. 217, fasc. 1559 – *Saponi Francesco*, k. 49.

⁷ Ibidem, k. 86.

⁸ Ibidem k. 76.

⁹ Ibidem, k. 83.

nione niezbędne formalności administracyjne¹⁰. Tego samego dnia wystawiony został oficjalny dokument informujący o przyznaniu środków finansowych¹¹.

Znamienne przy tym jest, że 10 stycznia 1938 r. sformułowano w *Minculpop* tzw. *Appunto per il Duce* (notatka dla *duce*) na temat tego, że Rzymski Syndykat Autorów i Pisarzy planuje druk dwutomowego rocznika pt. *Scrittori di Roma*, który będzie obejmował 1200 stron i zawierał oprócz tekstów literackich, także dokumenty, a przede wszystkim pełną bibliografię *Duce* (sześćset pozycji) oraz bibliografię wszystkich Członków Syndykatu. Z notatki wynika poparcie dla dotacji, o jaką wnioskuje Syndykat, w kwocie 5 000 lirów; podkreślony zostaje bowiem szczególny wkład tego dzieła¹². Bibliografię Mussoliniego, o której tu mowa, opracował Marino Parenti. Faktycznie zawiera ona spis dzieł wydanych w dwudziestu pięciu językach, m.in. polskim, japońskim, chińskim, szwedzkim, tureckim, ukraińskim. Warto zwrócić uwagę na uwzględnione w niej polskie wydania, w których zapisie, co interesujące, pojawiają się polskie znaki. O utworach zamieszczone są szczegółowe informacje, po polsku oraz włosku, nt. przekładu, ilości ilustracji w danej publikacji i in.¹³.

Trzeba zatem podkreślić, że w badaniach nad związkami literatury i faszyzmu opracowanie Saporiego odgrywa rolę istotnego źródła, gdyż znajdujemy w nim świadectwa poglądów wielu „faszystowskich” osobistości: polityków, pisarzy oraz samego *duce*¹⁴. To także po części antologia tekstów literackich, w której znalazły się m. in. wiersze: Mino Maccariego *Bonaccia*¹⁵ oraz Vincenzo Cardarellego *Camicia nera* („czarna koszula” – „strój nowych Włoch”)¹⁶. Na temat *Scrittori...* z pewnością mogłaby więc powstać osobna monografia, pod różnorodnym kątem, gdyż znajdujemy w nim jeszcze m. in. omawiającą zasadę korporacjonizmu i syndykatów *Carta del Lavoro* (*Karta Pracy*)¹⁷. Ponadto, w piątej z dziewięciu części, na jakie podzielona jest ta pozycja, zamieszczono teksty poświęcone faszystowskim instytucjom, m. in. Akademii Włoch, Narodowemu Instytutowi Kultury Faszystowskiej, Narodowemu Instytutowi *LUCE* czy organizacji *Dopolavoro*. We włoskiej rzeczywistości fenomenem było bowiem, iż faszyci potrafili:

¹⁰ Ibidem, k. 79.

¹¹ Ibidem, k. 80.

¹² Ibidem, k. 81.

¹³ M. Parenti, *Bibliografia Mussoliniana. Serie Cronologica delle edizioni a stampa delle opere e dei discorsi del Duce*, [w:] *Scrittori di Roma*, op. cit., s. 785–787.

¹⁴ Zob. B. Mussolini, *Per la cittadinanza di Roma*, [w:] *Scrittori di Roma*, op. cit., s. 20–22.

¹⁵ M. Maccari, *Bonaccia*, [w:] *Scrittori di Roma*, op. cit., s. 213.

¹⁶ V. Cardarelli, *Camicia nera*, [w:] *Scrittori di Roma*, op. cit., s. 219–220.

¹⁷ *Scrittori di Roma*, op. cit., s. 29–39.

*Zabiegać o poparcie intelektualistów, a jednocześnie zamykać ich działalność w zinstytucjonalizowanych, neutralizujących ramach*¹⁸.

Z racji, że książka, którą się tu zajmujemy wydana została z inicjatywy Rzymskiego Faszystowskiego Syndykatu Autorów i Pisarzy, przywołajmy kilka fragmentów statutu tej organizacji. Z artykułu 1. dowiadujemy się, iż Syndykat ma swoją siedzibę w Rzymie, lecz rozszerza swoją jurysdykcję na terytorium prowincji: Frosinone, Littoria, Rieti, Viterbo, a także organizuje pisarzy (nazywanych tu: „Camerati” – wł. „Towarzysze”) przebywających za granicą¹⁹. Następnie (art. 2) pojawia się informacja, że rzymski Syndykat jest częścią Narodowego Faszystowskiego Syndykatu Autorów i Pisarzy (*Sindacato Nazionale Fascista degli autori e scrittori*), a także Narodowej Konfederacji Faszystowskich Syndykatów Specjalistów i Artystów (*Confederazione nazionale dei Sindacati fascisti dei professionisti e degli artisti*).

Zgodnie z prawem, a konkretnie z ustawą z 3 kwietnia 1926 r., Syndykat ten reprezentuje prawnie, na terytorium swojego okręgu, tych, którzy „praktykują sztukę pisania”²⁰. O wymaganiach, jakie trzeba było spełnić, by zostać do niego przyjętym traktuje artykuł 4. Mianowicie, należało:

- ćwiczyć się w sztuce pisania,
- zachowywać się moralnie oraz poprawnie (w aspekcie polityki), co określone jest jako przyjęcie „narodowego” punktu widzenia,
- mieszkać w okręgu danego Syndykatu,
- „posiadać wszystkie pozostałe wymogi określone w przepisach ustawowych i wykonawczych państwa oraz w statutach Stowarzyszeń wyższej rangi”²¹.

Jednocześnie nie wolno było:

- należeć do stowarzyszeń powołanych w tych samych celach,
- być wcześniej wydalonym z innego związku.

W zredagowaną przez siebie publikację Saponi wniósł także autorski wkład. W trzeciej części pt. *Sindacato Fascista Romano degli Autori e Scrittori* zamieszczone jest obszernie podsumowanie sześciolatniej działalności Syndykatu, pt. *Bilancio di sei anni di attività* (*Bilans sześciu lat działalności*). W jednym z jego rozdziałów, zatytułowanym *La nostra missione è affidata al tempo* (*Nasza misja jest powierzona czasowi*), Saponi pompatycznie stwierdza, iż działalność pisarska to „ludzkie ćwiczenie” oraz opisuje „faszystowski”

¹⁸ J. Ugniewska, *Historia literatury włoskiej XX wieku*, Warszawa 1985, s. 42.

¹⁹ *Statuto del Sindacato Fascista Romano degli Autori e Scrittori*, [w:] *Scrittori di Roma*, op. cit., s. 48.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, s. 50.

moment w historii: *Oddychamy pełnymi płucami w atmosferze wielkości*²². Twierdzi przy tym, że pisarze są zaangażowani w „duchowe życie Narodu”²³. Nawiązując do literatury z okresu *Risorgimento* i do ówczesnych pisarzy, którzy walczyli „nie tylko piórem, lecz także bronią”, jest przekonany, iż współcześni twórcy także pragną „wzbogacić wojujące zastępy swojej Ojczyzny”²⁴. Sekretarz zapewnia przy tym, iż Syndykat broni prestiżu oraz dba o interesy włoskich pisarzy, dzięki czemu możliwe jest wzmocnienie i zwiększenie kultury Italii²⁵. Cytuje przy tym ostrzeżenie *duce*: *Nie wystarczy, że włoscy autorzy są otoczeni syndykatem i mają odpowiednią ochronę; konieczne jest, aby byli oni, w jakiegokolwiek formie sztuki lub myśli, prawdziwie i głęboko interpretatorami naszych czasów, czyli czasów rewolucji faszystowskiej*²⁶. Saponi jest świadomy tego, że nie brakuje przeciętnych artystów, tak samo jak nie brakuje adwokatów „drugiej kategorii” i niezdolnych lekarzy. Lecz jednocześnie jest przekonany, iż to właśnie praca pisarzy jest tą najtrudniejszą. Konkluduje zatem:

*Nasz Syndykat to arystokracja*²⁷.

Z tekstu Saporiego wypływa także zachwyt nad „rzymskością”:

*Nasza nadzieja jest nadzieją wszystkich niespokojnych duchów wielkości i pokoju. Mamy święte pragnienie duchowej kreacji. Z (...) pragnieniem doskonałości pobudzamy najlepsze energie naszej rasy (...). U stóp bogini Romy układamy wieńce laurowe i palące myśli*²⁸.

Zakończenie tego wywodu jest pompatyczne:

*Podsumowując, potwierdzamy, że nasze serce nie odpoczywa, a nasze oddanie dla Benita Mussoliniego to blok granitu. Obiecujemy, że nasze pióro nie odejdzie od areny faktów, że nie oddzieli się od życia publicznego i obywatelskiego. Będziemy nadal poświęcać wszystkie nasze siły dla Ojczyzny: faszystowskiej Ojczyzny*²⁹.

W nawiązaniu do zasygnalizowanej przez Saporiego postawy pisarza, który zobowiązuje się w swojej twórczości gloryfikować faszyzm, trzeba przeanalizować tekst *Compiti dello scrittore (Zadania pisarza)*, autorstwa Dina Alfieriego. Minister ten propagandowo ujął stosunek reżimu do ludzi „pióra”: „Faszyzm nigdy nie chciał ograniczać czy kierować działalnością pisarza”³⁰, podkreślając przy tym, że faszyzm nie wypracował określonej „pisarskiej” etykiety, którą następnie literatom narzucił. Miało bowiem stać się zupełnie inaczej, gdyż, jak

²² F. Saponi, *Bilancio di sei anni di attività*, [w:] *Scrittori di Roma*, op. cit., s. 141.

²³ *Ibidem*, s. 140.

²⁴ *Ibidem*, s. 141.

²⁵ *Ibidem*, s. 142.

²⁶ *Ibidem*, s. 142.

²⁷ *Ibidem*, s. 143.

²⁸ *Ibidem*, s. 144.

²⁹ *Ibidem*, s. 144.

³⁰ D. Alfieri, *Compiti dello scrittore*, [w:] *Scrittori di Roma*, op. cit., s. 40.

konstatuje Alfieri: w Italii Mussoliniego potrafią stworzyć oraz zapewnić odpowiednie warunki „przyzwoitości i szlachetności” dla uprawiania pisarskiej profesji oraz dano możliwość swobodnej manifestacji „aktywności duchowej”³¹.

Jednakże, o co uzupełnia swą myśl polityk: *faszyzm może żądać od ludzi kultury i od pisarzy, aby nie abstrahowali od współczesnego życia, by nie uciekali się do abstrakcyjnej myśli o wolności, która uznaje Sztukę za wydarzenie oderwane od człowieczeństwa, od życia, które otacza artystę, od klimatu, w którym musi on żyć na co dzień*³².

Alfieri ma tu na myśli „liberalną” koncepcję „sztuki dla sztuki”, kontrastującą „z doświadczeniem i logiką każdego współczesnego człowieka kultury i pisarza, który posiada aktualne, zdrowe i owocne poczucie sztuki”³³. Zdanie ministra jest następujące:

*Nawet gdy artysta, z siłą swojej intuicji i myśli, uprzedza i poprzedza, kiedy wprowadza do swoich dzieł znaki uniwersalności i wieczności, nigdy nie jest poza czasem, poza swoim czasem*³⁴. Mowa oczywiście o współczesności, która wynika z ewolucyjnego etapu długiej historii myśli, pracy intelektualnej i artystycznej³⁵ i która łączy się z przeszłością. Wywód ten ma wymownie propagandowe zakończenie: „Tym bardziej, absurdem byłoby abstrahować od czasu, który przybiera imię: Mussolini”³⁶.

Zdaniem Alfieriego pisarze, jako że „zanurzeni” w rzeczywistości, potrafią bardziej niż inni ludzie interpretować znaczenia o charakterze duchowym i ludzkim (co zresztą jest ich „misją”). Z kolei by być „wartym imienia faszystowskiego pisarza” nie można uciekać od aktualnego czasu. Należy w sposób wręcz naturalny, niemal nieświadomy, jak określa to polityk:

*Przylegać do faktów historycznych, duchowych i politycznych, spontanicznie wyrażając sztukę naszych czasów własną wrażliwością*³⁷.

W swej konkluzji minister kultury za zbyt precyzyjne określanie programu „zadań” pisarza czasów Mussoliniego. Głównym zadaniem ma być oczywiście tworzenie

³¹ Ibidem, s. 40.

³² Ibidem, s. 40.

³³ Ibidem, s. 40.

³⁴ Ibidem; Poglądy Alfieriego kontrastują z koncepcją filozofa, antyfaszysty – Benedetto Crocego (1866–1952), sformułowaną w zbiorze esejów *Zarys estetyki* z 1921 roku. Autor tak definiuje w nim rolę sztuki i artysty: „choć sztuka znajduje się poza moralnością, to artysta, jako człowiek, nie jest ani po tej, ani po tamtej stronie, ale jest pod władzą moralności i powinien sztukę – która nie jest i nie będzie nigdy moralnością – pojmować jako posłannictwo, sprawować jako kapłaństwo”. Zdaniem włoskiego myśliciela, artyści są „zawsze moralnie bez winy i filozoficznie bez zarzutu”, gdyż ich rolą nie jest rozumowanie, lecz tworzenie, wyrażanie siebie (B. Croce, *Zarys estetyki*, przeł. S. Gniadek i in., Warszawa 1962, s. 35, 90).

³⁵ D. Alfieri, op. cit., s. 40.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, s. 41. O tym, że artyści nie mogą być odseparowani od systemu politycznego pisze także Cornelio Di Marzio w tekście *Note sulla Confederazione Fascista dei Professionisti e Artisti* (*Scrittori...*, op. cit., s. 43–47).

sztuki, ale takiej sztuki, dla której inspiracją, poza wewnętrzną wrażliwością pisarza, będzie jego *otoczenie materialne oraz duchowe*³⁸. Pisarz ma do wypełnienia w „Faszystowskim Reżimie” misję, której wyrazem jest bycie:

*Cennym i potężnym czynnikiem w wychowaniu oraz moralnym i kulturowym wyniesieniu Narodu*³⁹. Musi on tym samym dążyć do przekazania przyszłym pokoleniom znaczenia włoskiej supremacji, jaką osiągnął faszyzm, w swym okresie:

*cudownego renesansu na płaszczyźnie sztuki, myśli i wielu innych form kultury*⁴⁰.

Na końcu należy podkreślić, iż analiza *Scrittori...*, uzupełniona o wyniki kwerendy archiwalnej przeprowadzonej w Centralnym Archiwum Państwowym w Rzymie, nie tylko pogłębia refleksję nad propagandą faszystowską. Ostatnią część publikacji stanowi bowiem alfabetyczna lista (z wyjątkiem podania jako pierwszego Mussoliniego) przynależących do Syndykatu pisarzy, w liczbie 538, która poprzedzona jest spisem ich publikacji. Wśród członków wyróżnieni zostali tacy pisarze jak Alberto Moravia oraz Corrado Alvaro⁴¹ (określony jako jeden z najbardziej reprezentatywnych pisarzy, którego *osobista proza ma cenny smak starego wina*⁴²). W powszechnej opinii (mam tu na myśli zwłaszcza polskie badania) twórcy ci uznawani są za antyfaszystów. Oceny te nie zawsze uwzględniają to, że pozycję i postawy włoskiego intelektualisty w okresie „czarnego dwudziestolecia” charakteryzowała niekonsekwencja. Pomiędzy politycznym zaangażowaniem, a antyfaszyzmem istniała płynna granica⁴³. Niemała w tym rola faktu, iż Mussolini i wielu innych przywódców, z jednej strony, z pogardą odnosili się do intelektualistów:

*Głosząc, że bojownik faszystowski stanowi większą wartość niż literat czy filozof*⁴⁴.

To jednak w praktyce byli oni generalnie tolerowani. Ogromne znaczenie miał przy tym czynnik finansowy. Wielu intelektualistów, tak jak Francesco Saponi, otrzymywało nagrody rządowe oraz różnego rodzaju dotacje (*sovvenzioni*), zatem:

*Schlebiano im i raczej przekupywano niż prześladowano*⁴⁵.

³⁸ D. Alfieri, op. cit., s. 41–42.

³⁹ Ibidem, s. 42.

⁴⁰ Ibidem, s. 42.

⁴¹ W pracy znaleźć można również ich portrety (s. 617, 646), zamieszczone w części siódmej. Łącznie mamy tu wizerunki 154 intelektualistów, których autorem był Augusto Orlandi. Jako pierwszy zamieszczony został portret króla Włoch, Wiktora Emanuela III, następnie dopiero Mussoliniego. Znaleźli się tu także m.in.: Dino Alfieri, ideolog reżimu Giovanni Gentile, pisarze Filippo Tommaso Marinetti i Massimo Bontempelli, oraz sam Saponi.

⁴² G. Urbano, *Il Romanzo*, [w:] *Scrittori di Roma*, op. cit., s. 234. W czwartej części *Scrittori, Antologii*, zamieszczone jest jego opowiadanie *Cesarino è grande* (s. 343–347), którego bohaterem jest dzielny, „wielki” w duchu faszystowskim bohater.

⁴³ Zob. R. Festorazzi, »Caro Duce, ti scrivo«. *Il lato servile degli antifascisti durante il Ventennio*, Milano 2012.

⁴⁴ J. Heistein, *Historia literatury włoskiej. Zarys*, Wrocław 1987, s. 241.

⁴⁵ M. Clark, *Współczesne Włochy (1871–2006)*, przeł. T. Wituch, Warszawa 2009, s. 388.

O faszystowskiej propagandzie mógłby traktować zupełnie inny tekst, niż ten, który skupia się na wybranym jej wycinku. Trzeba jednak zaznaczyć, że – jak pisze w swoim opracowaniu Martin Clark – włoski rząd, bardziej niż na propagandzie skupiał się na innych sposobach perswazji: organizacjach młodzieżowych, programach rekreacyjnych, czy właśnie syndykatach. Niebagatelne znaczenie miały oczywiście środki masowego przekazu, poza prasą, radio, a także kino (powstawało wiele filmów gloryfikujących reżim oraz oficjalne kroniki filmowe)⁴⁶. Co jednak najistotniejsze, faszystowskie wysiłki propagandowe nie zapewniły jednoznacznych i trwałych efektów⁴⁷. Obserwujemy to wymownie w sferze kultury oraz w ambiwalentnych postawach włoskich intelektualistów, wśród których „oddanie” Saporiego stanowi przypadek wyjątkowy.

⁴⁶ Ibidem, s. 384–385.

⁴⁷ J. Chabás, *L'Italia fascista (politica e cultura)*, a cura di G. Morelli, Milano 2004, s. 146–147.

Streszczenie:

Artykuł omawia wycinek propagandy w faszystowskich Włoszech: relację pisarze – reżim. Na egzemplifikację podejmowanego problemu wybrano nieopracowaną na polskim gruncie badawczym, wydaną w 1938 r. publikację pt. *Scrittori di Roma*, zredagowaną przez Francesca Saporiego. Poza omówieniem wybranych fragmentów tej pracy odwołano się do dokumentów archiwalnych pochodzących z Centralnego Archiwum Państwowego w Rzymie. Konkretnie są to materiały potwierdzające otrzymywane przez Saporiego od włoskiego Ministerstwa Kultury Ludowej, wsparcie finansowe, na jego działalność literacką, wydawniczą oraz na funkcjonowanie Faszystowskiego Rzymskiego Syndykatu Autorów i Pisarzy, którego był sekretarzem.

W publikacji *Scrittori...* natrafiono również na informacje istotne przy ocenie postaw włoskich pisarzy wobec faszyzmu. Wśród członków Syndykatu wymienieni zostali bowiem uznawani (wciąż w polskich badaniach) za antyfaszystów, pisarze: Alberto Moravia i Corrado Alvaro. Uwydatnia to specyfikę międzywojennych Włoch – fakt, że granica pomiędzy politycznym zaangażowaniem, a antyfaszyzmem była wówczas bardzo płynna.

Summary:

The article discusses a fragment of the propaganda in fascist Italy: the relationship of the writers – the regime. The exemplification of the problem, the publication not published on the Polish research ground, published in 1938, entitled *Scrittori di Roma* and edited by Francesco Saporì, was chosen. Apart from the discussion of selected fragments of this work, the reference was made to archival documents from the State Central Archives in Rome. Specifically, these are the materials which shows received by Saporì from the Italian Ministry of Popular Culture, financial support for its literary and publishing activities, and the functioning of the Fascist Roman Syndicate of the Authors and Writers, of which he was the secretary.

In the *Scrittori ...* also the relevant information to the assessment of the attitudes of Italian writers towards fascism was found. Among the members of the Syndicate there are authors: Alberto Moravia and Corrado Alvaro, were recognized (still in Polish research) as anti-fascist writers. This highlights the specifics of interwar Italy – the fact that the border between political involvement and anti-fascism was very fluid this time.

Słowa kluczowe:

faszizm, dwudziestolecie międzywojenne, kultura wobec reżimu, intelektualiści, propaganda

Key words:

fascism, the interwar years, culture towards the regime, intellectuals, propaganda

Bibliografia

Źródła:

1. Archivio Centrale dello Stato di Roma, Ministero della Cultura Popolare, Gabinetto, Archivio Generale – Sovvenzioni, busta 217, fascicolo 1559 – *Sapori Francesco*.
2. *Scrittori di Roma*, a cura di F. Saponi, Roma 1938.

Opracowania:

1. Bonsaver G., *Mussolini censore. Storie di letteratura, dissenso e ipocrisia*, Bari 2013.
2. Bordoni C., *Cultura e propaganda nell'Italia fascista*, Messina 1974.
3. Chabás J., *L'Italia fascista (politica e cultura)*, a cura di G. Morelli, Milano 2004.
4. Clark M., *Współczesne Włochy (1871–2006)*, przeł. T. Wituch, Warszawa 2009.
5. De Felice R., *Intellettuali di fronte al fascismo. Saggi e note documentarie*, Roma 1985.
6. De Felice R., *Le interpretazioni del fascismo*, Roma-Bari 1995.
7. Festorazzi R., »Caro Duce, ti scrivo«. *Il lato servile degli antifascisti durante il Ventennio*, Milano 2012.
8. Gierowski J.A., *Włochy pod rządami faszystów*, [w:] Gierowski J.A., *Historia Włoch*, Wrocław 2003, s. 504–544.
9. Heistein J., *Historia literatury włoskiej. Zarys*, Wrocław 1987.
10. *Historia literatury włoskiej XX wieku*, red. J. Ugniewska, Warszawa 2001.
11. Kralowa H., Ugniewska J., Żaboklicki K., *Historia literatury włoskiej*, t. 2, red. P. Salwa, Warszawa 2002.
12. Luperini R., *Il Novecento. Apparati ideologici, ceto intellettuale, sistemi formali nella letteratura contemporanea italiana*, Torino 1994.
13. Młynarska H. i in., *Mały słownik pisarzy włoskich*, Warszawa 1969.
14. Sciamannini R., *Bibliografia di Francesco Saponi*, Roma 1968.
15. Ugniewska J., *Historia literatury włoskiej XX wieku*, Warszawa 1985.
16. Żaboklicki K., *Historia literatury włoskiej*, Warszawa 2008.